
EDUARD BLASCO FERRER

**LA RECONSTRUCCIÓ
LINGÜÍSTICA VISTA
PER UN ROMANISTA.
PROBLEMES DE MÈTODE.
ESGUARD RETROSPECTIU.
PERSPECTIVES**

0. «ACCIDIT UT OCTAVO DIE LINGUISTICA ORIRETUR»

0.1. Benvenuto Terracini, un home genial i sempre capdavanter al seu temps, en dreçar l'any 1921 el balanç de la recerca històrica, s'expressava de la manera següent:

«Il Walde, rendendo conto, or non è molto, dei progressi compiuti dalla linguistica storica nel campo latino, ha affermato che ormai la storia del latino è stata fissata nelle sue linee generali, e che solo modificazioni, importanti sì, ma d'ordine particolare, vi potrà apportare il lavoro degli storici. Nel suo ultimo libro sulla etimologia, ristretto particolarmente al francese, lo Gilliéron, criticando il metodo comunemente seguito nelle ricerche etimologiche, sostiene che, in fatto di storia lessicale, quasi tutto resta ancora da fare o da rifare. La differenza delle condizioni in cui i due maestri si trovavano a lavorare: l'uno su fonti frammentarie, limitate e, per quanto è dato congetturare, non facilmente accessibili, l'altro in mezzo alla dovizia inesauribile d'un gruppo di dialetti viventi, non basta a giustificare questo loro opposto giudizio sui progressi compiuti dalla nostra disciplina; infatti l'osservazione dello Gilliéron è concepita in forma tale che essa potrebbe venire estesa a qualsiasi altro campo della linguistica» (extret de 1957:1).

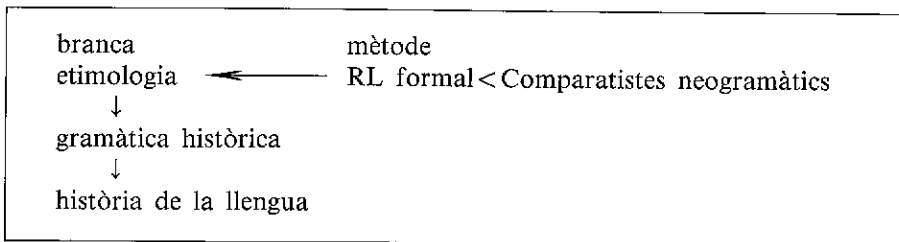
Terracini era plenament conscient de la bifurcació metodològica esmentada i sobretot del pes que aqueixa exerceix sobre la lingüística històrica dels anys

vint. Més encara, ell havia entrevist les dificultats de conciliar la rígida anàlisi neogramàtica, que concebia la llengua com a una entitat monolítica, amb la novíssima dialectologia i amb la geografia lingüística, que llençava una guspira de llum sobre l'enigmàtic desenvolupament lingüístic, sense reeixir a deslligar-se tanmateix del deleteri concepte de *lleï* (cf. les normes bartolianes). L'entusiasme inicial de Terracini i dels comparatistes de la seva època minvaria més tard amb els límits que imposava l'aplicació d'una diferenciació horitzontal sincrònica a la reconstrucció d'un proto-sistema *a*-històric i *a*-crònic. La renitència dels indoeuropeistes, almenys fins a Meillet, dels llatinistes i dels romanistes fins avui a reconstruir un model històric estratificat tindrà conseqüències pregones sobre el futur de les *històries de la llengua* del nostre temps.

0.2. La reconstrucció lingüística (RL) és alhora un mètode i una branca de la lingüística històrica. Va néixer primerament com a mètode d'anàlisi de la lingüística històrica vuitcentista. Com sabem, les finalitats de la lingüística històrica es poden sintetitzar en els tres punts següents: (1) l'anàlisi del *per què* del canvi lingüístic (CL), o sia de les seves causes; (2) l'estudi del *com* del CL (*modalitats*); (3) l'interès pel *vers on* del CL (*tendències*). La RL s'ha ocupat fins poc fa de 1 i 2, i solament en temps propassats de 3.

0.3. L'aplicació del mètode reconstructiu va interessar ben d'hora diverses branques de la lingüística històrica, que únicament a primera vista semblen autònomes, però que en realitat mostren lligams íntims en llur essència: (1) l'etimologia; (2) la gramàtica històrica; (3) la història de la llengua.

0.4. La recerca etimològica, voldria asserir sense ambages, és el punt de partida de tots els mètodes de la lingüística històrica i la reconstrucció hodiernes. Els neogramàtics, els primers que sèriament batejaren el mètode de la recerca etimològica mitjançant la comparació de les formes genèticament emparentades, descuraren completament l'estudi de les modalitats del canvi lingüístic i identificaren per tant RL amb reconstrucció del proto-sistema i del proto-ètim. La influència d'aquesta concepció no trigà gaire a generalitzar-se en les altres dues branques, les quals doncs quedaren subjectes al mètode reconstructiu etimològic. D'aital manera que hom pot suggerir una filiació directa que partint de l'etimologia s'estengué aviat a la gramàtica històrica i finalment a la història de la llengua:



Veurem més endavant que reconstrucció de l'ètim no vol pas dir únicament reconstrucció formal, sinó més tost anàlisi detinguda de la trajectòria històrica del vocable, de la primerenca atestació fins avui. A despit dels avanços de la lingüística, el sistema de treball dels neogramàtics es perpetua encara en algunes de les obres etimològiques més modernes i representatives i en nombrosos estudis d'etimologia romànica.

0.5. Partint de l'esquema adduït suara, la tasca que escometo en aquest breu escrit consisteix a analitzar els punts febles que hom pot individuar en les tendències metodològiques que han caracteritzat el nostre segle i les obres que n'han derivat en el si de la Romanística.

1. «SPRACHWANDEL WIRD MIT BLITZ UND DONNER ANGEGÜNDIGT». UN PUNT DE PARTENÇA OBLIGAT: ELS NEOGRAMÀTICS.

1.1. Cap escola no ha deixat una empremta tan sòlida com la dels Neogramàtics. L'ur influència es farà palesa dins tots els sectors de la lingüística històrica i seran ells directament els artífexs de la injusta concatenació entre *etimologia*, *gramàtica històrica* i *història de la llengua*. Terracini havia vist correctament el punt feble de l'escola comparativa vuitcentista: el recars únic als textos codificats i la reconstrucció de proto-sistemes engendraren resultats artificials, ben divergents de la realitat lingüística i dotava la llengua d'una rigidesa atòrica. No pot sorprendre gaire que les coordenades aravonides pels Indoeuropeïstes i Romanistes d'aquella escola fossin les lleis fonètiques i el camp etimològic. El REW de Meyer-Lübke és un bell testimoni d'allò que poden fornir els estudis d'aquest tipus. Cada mot que s'hi troba és a-històric, a-crònic, universal en sentit, forma i funció. L'únic lligam que manté una cohesió estreta entre els derivats és l'ètim, que pot ser documentat o postulat.

No cal condemnar tot allò que hem heretat d'aquella època, ans caldria avui re-examinar detingudament algunes de les bases neogramàtiques sota d'altres òptiques. Alguns ho han fet i han assolit resultats assaonats (pensem en les interpretacions d'*analogia* que han fornit Kurylowicz, Mańczak, Anttila). Però, si hi ha un ver defecte manifest que hem heretat d'aquell període, aquest és de segur la injustificada aplicació del mètode atomístic de la recerca etimològica a l'anàlisi de la gramàtica històrica i de la història de la llengua. N'ha resultat, de primer, una gramàtica històrica que condensa només estadis de llengua artificials, immòbils, concatenats pel trait-d'union que mantenia units l'ètim als derivats. I reparem, a més, que quan parlo d'estadis, no em refereixo pas naturalment als estadis sincrònics que estudiaren els estructuralistes, sinó a un conglomerat de formes sense tan sols una col·locació precisa. Allò que

comptava era la comparació formal i, de resultes, la major cohesió possible, no pas però la identificació o la vitalitat i extensió reals dels elements. No és casualitat que les gramàtiques i els estudis diacrònics del període neogramàtic mostrin tots el subtítol *vergleichend dargestellt*, ni que les esmolades polèmiques de començaments d'aquest segle (que no s'han apagat encara) es centressin sobre l'autonomia de les respectives llengües en el si d'un grup de sistemes genèticament emparentats.

Més greu encara ha estat l'adaptació del model d'anàlisi de l'etimologia i de la gramàtica històrica a la història de la llengua. La rigidesa i l'autonomia formals podien tenir una mínima explicació dins les dues primeres branques, però l'extensió a una matèria del tot diversa i extremament complexa ha causat un dany irreparable. Cal només donar un cop d'ull a les històries de la llengua més tradicionals per a adonar-nos de la violència exercida sobre les respectives realitats lingüístiques. Violència, de la qual els mateixos històrics de la llengua eren plenament conscients, però que amb les eines a llur disposició no podien eliminar. Bruno Migliorini diu explícitament al prefaci del seu *opus magnum*, la *Història de la llengua italiana*:

«Me ha dado mucho que pensar la división en períodos. He terminado adoptando más o menos, desde el doscientos en adelante, la división convencional por siglos, consciente de que la división más racional por generaciones habría presentado... dificultades insuperables... Suscitan muchas dificultades prácticas, en la división por siglos, los autores a veces abarcan un siglo y más. Dante mismo, Petrarca, Leonardo... y tantos otros. Ocurrirá así algunas veces que las citas de un mismo autor se encuentren esparcidas por dos capítulos sucesivos» (1968:13).

I això que el Migliorini, a diferència d'altres, té en compte el precepte de Vossler (1936), segons el qual «le opere brutte e le non poetiche sono assai più documentarie delle opere belle e poetiche». La resistència a incloure els textos *vulgars*, els epistolaris nombrosos, sota els quals batega la llengua popular, traeix una hereditat neogramàtica fins ara no pas esborrada. El resultat més immediat d'aquesta fèrria posició és que hom tendeix a reconstruir falsos estadis de llengua, per als segles estudiats.

D'on resulta l'abnorme impressió que la llengua sigui estàtica durant llargs períodes de la seva evolució:

«È mai possibile che dal Trecento al Novecento, entro un'epoca di rivolgimenti profondi della condizione umana, la lingua, strumento di pensiero e di cultura, sia rimasta pressoché immutata? Evidentemente questa situazione paradossale si deve al difetto della ricerca.»



Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Marcello Durante (1981:102) ha tocat el punt exacte de la qüestió. La fesomia de les històries de la llengua tradicionals correspon exactament a la partició estructural de les gramàtiques històriques: un estadi antic, que reflecteix el sistema lingüístic de les primeres manifestacions (italiano antico; español antiguo; català antic) i que dura si fa no fa fins als segles xv i xvi (!!), i tota la resta, que naturalment representa la llengua moderna. Cap espai destinat a variants socials i a estratificació; cap referència a mudaments més subtils que defugen a l'interès dels historiadors; cap esment, doncs, de la funcionalitat real de la llengua.

Fer un estudi sobre la llengua de Ramon Llull pot ser molt interessant i profitós, però assignar-li en rodó l'estatus de *llengua medieval* (xii-xv) em sembla una generalització prou injustificada. I hom pot explicar-se fàcilment, com de tals segmentacions del *continuum* lingüístic es puguin despendre inferències força desequilibrades. Quin sentit té presentar, dins una història del lèxic, llistes de mots característics de diversos estadis de la llengua, sense indicar freqüència, contextos, vitalitat? Això és, dit rònegament, deformar la llengua, privar-la de l'estat conflictiu intern i continu. Bastardas ens ha ensenyat prou eloqüentment com fins i tot estructures que des de fa dècades s'han adscrit a l'íbero-romànic, fossin ben vitenques i atestades als documents llatins medievals de Catalunya (*amarellus, caseum*). I basta ben poc per comprendre que el polimorfisme medieval, tantes vegades repetit en els nostres manuals, no reflecteix més que una imatge fal·laç i que, ben mirat, els termes adduïts presenten diferències notables d'autor a autor, de text a text, de regió a regió, d'etapa a etapa (cf.: *frare-germà; jaquir-deixar; pus-més; (en) trò-fins; muntar-pujar; nayar-jay; rotare-nevar-treure; tost-prest-aviat; seny-campània; long-lung; es-tirs-excepte; cald-calent; onta-vergonya; ociure-matar; lleny-nau; llest-llegit; (re-) membrar-recordar; jorn-dia; demantinent-manvés-tot seguit; mençonega-men-tida*: la llista és totalment arbitrària).

Estudis més recents i aprofundits (Casanova, Schmid) han mostrat com una anàlisi acurada de textos cronològicament i regionalment ben identificats pot furnir resultats prou significatius. I, em demano, quant canviaria la nostra història de la llengua dels primers segles —vull dir del període pseudo-medieval!—, si pouéssim dades dels documents no-literaris: *Usatges, Furs, Epistolaris*. Qualque exemple, triat asistemàticament.

L'oposició *fembra* 'dona'–*muller* 'consort' sembla ser ben sòlida i arrelada pertot arreu a l'edat mitjana, del Rosselló a les contrades occidentals:

«que negun *hom* ni *femna*; si alcu lebroz jau ab alcuna *fembra* que... no sia sa *muler*» (Alart, 1296);

«si lo *marit* d'alcuna *fembra* serà condempnat... nós som tenguts satisfer ... a sa *muler* e als creedors d'aquell (*Furs de València*, s. xiiii).

«De tot *home* o *femna* que.s moira» (*Capbreu de Castellbisbal*, 1189).

Les atestacions s'acorden bé amb la veu tronadora de Coromines:

«A penes fa falta recordar que, en aquest temps, el mot que significa ‘dona’ és *fembra*, mentre que el cat. arcaic (?) *dona* (fins a primers del segle XV) vol dir ‘senyora’ o ‘dama’ i només rarament comença, als voltants del segle XIV, a envair el camp semàntic de *fembra*» (*Entre dos llenguatges*, 1976, I: 169n.4).

Tanmateix, per qui no es deixa impressionar gota per les documentacions asistemàtiques o pels gramàtics omniscients, és saludable continuar la recerca i prou fàcil constatar que les coses no estaven ni de bon tros com s’ha suposat fins ara:

«Natana temé lo dimoni e la frevoltat de coratge de *fembra*» (§XIX),
vs. ;
«en aquella ciutat havia una *dona* qui amava molt son marit» (§XX, Lull, *Llibre d’Evast e Blanquerna*, s. XIII);
«cascuna *fembra* sie emenada segons la valor de son marit» (§19/1);
«a les *fembres* tolre nas» (§73/24);
«si algu *fembra* verge per força corrumprà, ho la prena a *muler*» (§85/4);
«si les *mulers*... mas per paor... del marit» (§88/2; *Usatges de Barcelona*, s. XIII).

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Deixo a l'autor tota la llibertat per a les seves opinions i per a les seves conclusions. Allò que se’n desprèn és, tanmateix, colpidor: ja al segle XIII es pot formular un passatge gradual de *fembra*⁽¹⁾ ‘dona’ a ‘muller’. Aquest mudament s’ha interromput ben d’hora per raó de l’embranzida d’un altre vocable, *muller*; entremig queda *dona*, que compareix amb el seu valor genèric al segle XIII i que retrobarem tot sol p. ex. dins l’*epistolari valencià* (1379, ed. Rubio Vela). Hi ha un moment, una estoneta (és molt greu aquest sentit de vaguetat!) de la nostra història de la llengua, en què val l’equipol·lència múltiple: ‘muller’: *fembra* = *dona* = *mul(l)er*, la qual hem d’inserir dins l’esquema evolutiu medieval:

estadis	‘prostituta’	—	‘d o n a’	—	‘m u l l e r’	—	‘d a m a’
A	A1		<i>fembra</i>		(<i>muller</i>)		<i>dona</i>
	A2		<i>fembra</i>		(<i>fembra</i>)		<i>dona</i>
	A3		<i>fembra</i>		(<i>dona</i>)	←	<i>dona</i>
B			<i>fembra</i>		<i>dona</i>		<i>muller</i>
							<i>dama, senyora...</i>

(1) El significat de *fembra* era no-marcad i podia designar adés la ‘femella d’animal’, adés la ‘femella humana’; cf. a la traducció del *Llibre del Tresor* de Brunetto Latini (ed. Wittlin): «Que, per voluntat de Déu, hi hac de totes maneres de bèsties e d’ocells, *mascles e fembres*» 99/10); «un altre Farahó... manà que tots els fills mascles dels ebreus fossen gitats als flums, e les *fembres* fossen guardades» (121/23).

L'estadi B pot amb tranquil·litat ser definit *modern*; però, i l'estadi A? No hi ha raons plausibles, com hem vist, per considerar-lo monolític, ni tampoc per assignar-li unes dates concretes ('dona' serà traduït encara amb *fembra* per Antoni Canals i Joan Bonllavi, els quals, però, afegiran l'epítet *comuna* o *pública* al vocable per a designar el concepte pejoratiu: és una ulterior fase, encara antecendent a la cristallització de B!). Precisament el caràcter heterogeni i extremament complicat dels primers segles documentats hauria de posar en guàrdia els historiadors de la llengua i convèncer-los a estudiar més aprofundidament «l'esperit dinàmic» dels documents i de llurs estructures.

Més endavant veurem com examinant els documents privats o no-literaris hom pot espigolar també estructures morfosintàctiques *a*-normals, val a dir molt més reculades d'allò que tradicionalment s'ha pensat.

2. «LE SYSTÈME OÙ TOUT SE TIENT... MÊME LL NÉANT». L'ESTRUCTURALISME

El moviment estructuralista (o més tost els corrents estructuralistes) va anorrear d'un cop el sistema deductiu-nomològic i l'atomisme dels Neogramàtics. La consciència que un mudament dins el sistema arrossega altres variacions i interessa l'equilibri sencer del sistema ha comportat un canvi net de l'òptica d'aproximació a la llengua. A Catalunya la pausa obligada dels anys 40-60 ha retardat la propagació d'un mètode que en d'altres països havia pres peu ben segur. Cap als anys 70 comencem a notar alguns estudis estructuralistes aplicats al català, que tindran continuïtat fins avui (pensem en els intents d'explicació dels timbres vocàlics orientals).

Hem d'apressar-nos a dir, però, que l'estructuralisme no concep cap via nova de reconstrucció lingüística, d'on la seva poca utilitat diacrònica, manta vegada subratllada. En efecte, els Estructuralistes, així com després els Generativistes, se serveixen tàcitament dels sistemes pre-constituïts pels Neogramàtics, afegint-hi només els aspectes de la funcionalitat interna (és a dir l'estudi de les modalitats —no pas de les causes!— del CL) i de la segmentació del *continuum* diacrònic en *espaces de temps* (Saussure) aproximadament definits. La innovació, productiva i positiva, no ha quedat equilibrada per un sistema amb ambicions històriques i afinament del mètode, de manera que els poquíssims estudis estructuralistes consagrats a la diacronia semblen treballar amb entitats artificials i desproveïdes de dinamisme real. A més, és gairebé totalment absent la sintaxi històrica.

Tot això, com he anticipat, no pot gaire sorprendre, per tal com és l'herència directa del mal neogramàtic: contra la concepció de sistemes —abans proto-sistemes gegantins, ara mini-sistemes independents i amb col·locació sincrònica—

monolítics, de cap manera estratificats socialment o dialectològicament no s'ha trobat l'antídota (el concepte de *diasistema*, aplicat parcialment a la diacronia per Ernst Pulgram i altres, conté greus limitacions).

Heus ací un exemple paradigmàtic, aplicable a dues llengües romàniques i que per cas vincula estretament un dialectòleg amb reminiscències neogramàtiques (Max Leopold Wagner) amb un estructuralista declarat (Yakov Malkiel). En tractar del verb FĀCĒRE, Wagner, dins la seva *Flessione nominale e verbale del sardo antico e moderno* (1939-40), que tenia naturalment ambicions històriques, rebutja la possibilitat que les formes dialectals del tipus logudorès *fáko*, *aʔo* (*ʔ* = hamza àrab) es remuntin a una variant vulgar no documentada *FĀCŌ, i propendeix doncs per l'explicació analògica, postulant una formació sarda posterior en el temps (*fáko*, segons *yúko* < DŪCŌ). Paral·lelament, però molt més tard (1968), Malkiel en cercar una explicació estructural de l'anòmala desenvolupament dels infixos -rg-, -ng- en castellà, avença la hipòtesi que la causa pregonada del CL es trobi dins les flexions verbals, assenyaladament al present de FACERE, i diu (empro l'edició italiana de 1977:51):

«L'influenza qui postulata è ben visibile nell'attrazione che l'a.sp. *dizer* ha esercitato su *fazer* < facĭo, -ĕre: mentre il portoghese... e l'italiano... conservano fedelmente... lo schema dei prototipi latini, l'ant. spagnolo interrompe la tradizione (!!) sostituendo 1 *fago* a **faço* e 7 *faga* a **faça*. e venendo così a creare due serie perfettamente parallele: una regolare, *digo*, *diz(es)*... *diga*, l'altra decisamente analogica, *fago*, *faz(es)*... *faga*.»

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

És sorprenent de constatar com un seriós coneixedor de l'espanyol antic es deixi transportar per la seva teoria, al punt que, per tal de preservar el sistema de base llatí de possibles fragmentacions, prefereix falsejar les dades, aduint un mudament analògic tardà, que és del tot inconcebible, atès que en espanyol antic *no ha existit mai* un **faço*, i que per tant l'analogia postulada *digo* → **faço*: *fago* s'advera, no sols una hipòtesi malaguanyada, sinó fins i tot confutable a priori pels fets empírics! Esquemàticament, doncs, la posició (a) de Wagner és idèntica a la de Malkiel, i totes dues diferents de (b), que representarà la dels lingüístics moderns, els quals són alhora sociolingüistes:

estadis			estadis			analogia	
(a)	1	FĀCĬO	(b)	1	FĀCĬO	*FĀCŌ	(< DĬCŌ, DŪCŌ)
		↓			↓	↓	
	2	sd. <i>faθθo</i> , esp.* <i>faço</i> + sd. <i>yuko</i>		2	sd. <i>faθθo</i>	<i>fako</i>	
		analogia			esp. ∅	<i>fago</i>	
		esp. <i>digo</i>					
	3	sd. <i>faθθo</i> <i>fako</i>					
		esp. ∅ <i>fago</i>					

La diferència entre els dos models és eloqüent: el primer hipotitza fases autònomes, rígides, monolítiques; el segon preveu una diferenciació primerenca, a la base. No cal subratllar que el model (b) s'adiu més realísticament a l'evolució de l'espanyol.

Un ulterior mancament teòric dels Neogramàtics, assimilat pels Estructuralistes, pertoca al concepte de la *cronologia relativa*. El mecanisme de la cronologia relativa es basa en el pressupòsit que tots els canvis lingüístics tenen un inici i una fi, i que tan bon punt un mudament es conclou, un altre, a aquell lligat, comença a actuar-se. Lazzeroni (1986) ha posat de relleu darrerament la greu aporia intrínseca d'aquest principi: res no ens assegura que, un cop arribat a la conclusió, una evolució fonètica no pugui regressar. Un exemple, tret de la vall Gardena (dialecte dolomític) confirma puntualment els escrúpols de Lazzeroni. Aplicant el mecanisme de la cronologia relativa, podríem segmentar l'evolució següent, regular als parlars dolomítics, en dues fases:

1 ALTUS → *alt*
2 *alt* → *aut*

Per a un Neogramàtic i per a un Estructuralista és evident que la vocalització de L-preconsonàntica és posterior al seu manteniment. D'aquesta manera, els primers, per via deductiva, formularien una llei, per la qual tot *AL* > *au*, que exclou naturalment **AU* > *al*. Doncs bé, a la vall Gardena el procés descrit ha continuat, provocant una cadena regressiva:

1 ALTUS → *alt*₁
2 *alt* → *aut*
3 *aut* → *alt*₂

En esguard d'una reconstrucció, aquesta desviació és catastròfica, perquè veda qualsevol indicació cronològica i revela quant opaca sigui la generalització per via deductiva (i els exs. com AUTUMNUS > *alton* corroboren la inadmissibilitat de la reconstrucció cronològica d'aquesta mena). Al paràgraf següent tocaré alguns punts que apropen el sistema neogramàtic al generativista, però abans de cloure aquest punt, és necessari afegir que el problema adduït adés representa un exemple il·lustrador d'un mecanisme interpretatiu que uneix íntimament tots els corrents, fins i tot els generativistes. Aquests darrers han canviat solament la terminologia, introduint el (a) *bleeding order* i el (b) *feeding order* (Kiparsky), que són dues regles aplicables al concepte estructural de la *Kettenverschiebung* (en les dues modalitats martinietianes, del *Sog* o *drag-chain* i del *Schub* o *push-chain*), però que es limiten a recordar-nos allò que els Neogramàtics ja sabien: que quan p. ex. P ha donat b, un *p*₂ < PP no pot (a)/pot



Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

(b) donar b_2 . Aquesta interpretació està sempre vinculada estretament amb la concepció tradicional de la cronologia relativa, la qual, però, com hem acabat de veure, recolza sobre una deducció universalística feble.

3. UN CARTESIANISME MALENTÈS: EL GENERATIVISME

Cap altre moviment no ha representat més integralment la segona meitat del nostre segle que el generativisme chomskià. La innovació generativista ha tocat camps tan divergents com ara la lingüística, la filosofia del llenguatge, la psicolingüística, la neurolingüística, la sociolingüística, la lògica. I cap altre corrent no ha canviat tantes vegades en tan poc de temps les seves premisses heurístiques, els seus principis fonamentals (vegeu Chomsky a la bibl.; a més Cinque 1979, 1983; Radford 1983).

Ben mirat, l'atracció generativista ha perdut aviat la seva força: les inspiracions neocartesianes s'han adverat una interpretació poc sòlida (v. per últim Rosiello 1988); la innovació metodològica ha resultat ser una còpia del model deductiu-nomològic neogramàtic i del model lògic de Hempel-Oppenheim (cf. Rosiello 1985; Block 1986); la incidència sobre el sector privilegiat o descurat pels predecessors (sintaxi històrica) ha estat mínima (v. Coseriu 1975).

Pel que fa a la reconstrucció, l'aportació generativa és força migrada. Això es deriva del fet que subsisteix el recurs (ara programat diversament) a una unitat monolítica de partença i que les poques variacions admeses funcionen en realitat com a regles alternatives, encades a la regla principal. Mes gran és el fet encara, que sota l'etiqueta de regla s'amagui la vella terminologia vuitcentista, amb la qual es cerca de resoldre el problema de les seqüències cronològiques. Vegem un exemple inèdit. Considerem les següents formes i evolucions, pertanyents a tres dialectes que pel moment anomenarem C1, C2 i C3:

-L-	C1	C2	C3
SALEM	sáli	sáwi	sái
SOLEM	sòli	sòwi	sòi
MELAM	mèla	mèwa	mèwa
MOLAM	mòla	mòwa	mòw(a)
CHALARE	kalái	kawái	karái
OLIVAM	olía	owía	oríá
VOLEBAM	(b)olíá	(b)owíá	(b)oré (+ DEDIT)

Reparem, a més, que C2 comprèn un diasistema més vast, on hom pot trobar els al·lòfons [β], [ɾ] (r-grasseyé), [ɣw], [ʔ] (*sáβi*, *sári*, *sáɣwi*, *sáʔi*). La regla (R) que ens mena de C1 a C2 no és gaire complicada:

$$\text{R1} \quad \begin{bmatrix} +\text{sil·làbic} \\ +\text{consonàntic} \end{bmatrix} \rightarrow \begin{bmatrix} -\text{sil·làbic} \\ -\text{consonàntic} \\ +\text{posterior} \end{bmatrix} // \text{V} _____\text{V} \text{ (= [l] > [w])}$$

Per a donar raó del passatge de C2 a C3 la situació es complica enormement, per tal com: (1) hi ha diferència de tractament en dependència de la vocal final: si és alta ([+difusa]) el *glide* es perd; si és baixa ([+compacta]) es manté; (2) hi ha diferència de tractament en dependència de l'accent: si la vocal tònica precedeix la líquida, hom obté (1), si la segueix hom obté un fonema vocàlic i consonàntic ([+sil·làbic]) discontinu. Per a (1) podem formular R2:

$$\text{R2} \quad \begin{bmatrix} \text{—sil·làbic} \\ \text{—consonàntic} \end{bmatrix} \rightarrow \emptyset / \text{—} \begin{bmatrix} \text{V} \\ \text{+ difusa} \end{bmatrix} \quad (= [w] > \emptyset)$$

La distribució de (2) requereix un repensament: cal partir de C2 o de C1 (~llati)? La cosa més plausible és partir de -L-:

R3 $\left[\begin{array}{l} +\text{sil·làbic} \\ +\text{consonàntic} \\ +\text{continu} \end{array} \right] \longrightarrow [-\text{continu}] / \left[\begin{array}{c} \text{V} \\ +\text{accent} \end{array} \right] (= [1 + \hat{\text{V}}] > [\text{r} + \hat{\text{V}}]).$

El problema més greu ve quan intentem de passar de la mera descripció dels fenòmens a la pura reconstrucció, o sia quan assignem a les regles una seqüencialitat lògica (i cronològica). Val a dir, que la reconstrucció evolutiva global pot ser representada per dos camins alternatius i, del punt de vista generatiu, totalment viables:

(1) Hom pot partir de C3, adduint una bifurcació originària del desenvolupament de -L- en dependència de la variable [accent] i explicar C2 com a resultat d'una pèrdua de la regla que determina la seu de l'accent (*rule deletion*):

$$C3 \left\{ \begin{array}{l} (a) \text{ si } L = \text{postònica} > w / (\emptyset - A) \\ (b) \text{ si } L = \text{pretònica} > r \end{array} \right. \longrightarrow \text{pèrdua de } (b): L > w \quad C2$$

(2) O bé, hom pot partir de C2, postulant una regla única $L > w$, a la qual s'afegeix en un moment posterior l'addició de la regla (*rule addition*) que condiciona els resultats de -L- en dependència de l'accent:

$$C2 \left\{ \begin{array}{ll} (a) L > w \longrightarrow \text{addició de } (b) & (a) \text{ si } L = \text{post.} > w / \emptyset \\ & (b) \text{ si } L = \text{pret.} > r \end{array} \right\} C3$$

En conclusió: hem de postular una seqüència $C1 > C2 > C3$ o més aviat una $C1 > C3 > C2$? Les sigles analitzades corresponen als dialectes del: campidanès meridional (C1), central i lateral (C2) i del Sulcis (C3). Com veiem, per al gramàtic diacronicista el suport de la gramàtica generativa és mínim. Els Neogramàtics, potser, haurien tingut més sort en explicar aquest cas desorientador: en comptes de *pèrdua*, ells haurien partit de l'*extensió analògica* o *generalització* d'una solució inicialment limitada, $L > w$ a detriment de $L > r$. Per al segon cas, tanmateix, llur explicació seria més interessant, no deixaria enlaire la causalitat: per als Neogramàtics l'addició de regla equival gairebé sempre a un efecte d'*interferència* amb un sistema contigu (*substrat*, *adstrat*, *superstrat*). I en el cas del sulcità potser ells haurien adduït la influència del genovès antic de Calasetta i Carloforte, dues colònies de parlants procedents de Tabarka, arribats al Sulcis pels voltants del s. XVI. Recordo que en genovès i als dialectes lligurs $L > \emptyset / r$: SALEM, CHALARE $> \hat{s}a$ (a través de *sár*), *kará*.

No és la meua intenció, com a especialista de sard, d'aturar-me sobre el problema del Sulcis. Puc dir solament que la darrera hipòtesi suscita greus escrúpols per dos motius: (1) perquè la situació en lligur és menys complexa, i L passa a r també quan segueix una -A (*mèra* < *MELA*) i a més els dialectes arcaics de Calasetta i Carloforte no coneixen pas $L > r$ (*kalâ*, *kalô*); (2) perquè els contactes entre les dues colònies i el Sulcis han estat mínims fins poc fa, i de fet no trobem d'altres fenòmens paral·lels de contacte lingüístic.

L'exemplificació fornida pel sector fonològic podria allargar-se al camp semàntic i sintàctic sense alterar granment els resultats (cf. tota la colla d'esmenes que ha suscitat l'intent explicatiu de Lightfoot sobre el canvi sintàctic dels pre-modals anglesos a auxiliars durant el segle XVI). La formulació de la *teoria estàndard estesa* ha aportat, cal reconèixer-ho, alguns beneficis notables pel que fa a la capacitat d'adequació del model (car aquest compta ara amb restriccions remarcables), però no afecta pas la qüestió de la causalitat, ni tampoc no resol del tot l'ambigüitat de la seqüencialitat històrica.

4. «À LA RECHERCHE DU STRUCTURALISME PERDU». LA TIPOLOGIA LINGÜÍSTICA

D'ençà de Wilhelm von Humboldt és sabut que totes les llengües compleixen les mateixes funcions bàsiques, d'on la possibilitat d'analitzar allò que és fonamentalment *universal* o *virtual*. La recerca dels *Universals* ha comportat el naixement de la *tipologia lingüística*, la qual s'ha encarregat de destriar, aquest cop

per via inductiva-implicacional, els trets actualitzats en diverses llengües dels trets virtuals, sense aturar-se a explicar les causes del CL (Lenerz 1984: 5; per a ref. bàsiques veg.: Greenberg, Lehmann, Skalička, Raible, Ramat, Seiler, Comrie, Harris).

Com cada teoria innovadora, els límits s'han manifestat bastant ràpidament i la tipologia s'ha revelat una *scientia novissima ex argumento vetustissimo*. La tipologia, en esmerçar els seus esforços en l'estudi (comparatiu!) de les estructures fonamentals de la sintaxi (= organització pregonada de l'articulació mental), ha descarat el significat i ha atribuït arbitràriament equivalències irreals a elements ben diferenciats (com ara S=V=O, quan en veritat S i O pertanyen a una sola categoria, el nom, mentre V representa tot sol una altra categoria, el verb; endemés, la funció S no és pas homogènia per ex. en llatí i en japonès, atès que aquesta darrera llengua distingeix netament S-*wa* de S-*ga*).

Coseriu i altres han posat manta vegada de manifest la diferència jeràrquica existent entre *tipus lingüístic* i *sistema*. A desgrat de la diferenciació teòrica, els Tipòlegs s'afanyen amb sistemes ja reconstruïts o inductivament reconstruïbles, col·locant-se al nivell dels Estructuralistes. De tal manera que hom pot afirmar que el català és una llengua SVO, i que com a tal té un SN amb modificadors a la dreta, preposicions, relatiu postposat etc., mentre l'indo-europeu era una llengua SOV, amb modificacions a l'esquerra (*consulis officium*), morfemes postposats (*mecum*, *-que*), relatiu anticipat (*quem vides*, *eum ignores* > *ignores qui veus*) etc., però les estructures que triem constitueixen porcions d'un sistema coherent i novament monolític (i no hi ha cap diferència tampoc entre una llengua mal documentada, una llengua literària i un dialecte actual). Amb tot, com ja he dit en d'altres avinenteses, em sembla que la tipologia representi un dels mètodes d'anàlisi diacrònica més assaonats, si més no pel que fa a la sintaxi, la qual, com hem vist, queda de bolquers en la concepció estructuralista. A més, la tipologia ens ajuda sensiblement a intuir les tendències futures de la llengua i a copsar més encertadament les incidències globals d'alguns canvis lingüístics *in fieri*. Observem, a tall d'exemple, l'evolució tipològica de la *negació* (un Universal, perquè hom ha vist que totes les llengües del món disposen de mitjans per expressar l'oposició perceptiva i volitiva entre 'sí' i 'no'): ella ens mostra diversos estadis, actualitzats en algunes llengües o actualitzables en d'altres:

tipus: (a)	NEG + V	fr. <i>ne</i> + V
(b)	NEG + V + NEG	<i>ne</i> + V + <i>pas</i>
(c)	V + NEG	V + <i>pas</i>

Aquesta constatació, del francès modern que ha assolit un nou tipus amb negació postverbal (*je veux pas, je vois rien*), ens emmena a considerar plausible la mateixa cadena evolutiva per altres sistemes que es troben a (a), (b) o (c):

català: (a) *no vull* → (b) *no vull pas* → (c) **vull pas* (?)
 alemany: (a) *ni wait* → (b) **ni wait wiht* → (c) (ich) *weiß nicht*.

I, de fet, en gòtic tenim *ni rodida waiht* ‘no vaig dir res’, *ni was wiht gitanes* (‘factum est nihil’). I res no ens impedeix de postular la fase (c) per al català, un estadi ja assolit pel sistema veí (i tipològicament ben afí) del provençal, *vuelh pas* i pel francès col·loquial o popular.

Baldament jo sigui un defensor declarat d’aquesta nova orientació metodològica, trobo alguns entrebancs en voler aplicar el mètode a la recerca diacrònica. Tres són els punts febles que cercaré ara d’il·lustrar amb exemples personals. El primer escrúpol és que els problemes adduïts pels tipòlegs resulten sempre desvinculats de la funcionalitat global de les estructures examinades, ço que assimila llur aproximació al mètode neogramàtic. En català, p. ex., el procés, vist com és presentat dalt, seria del tot factible o actualitzable, però aquesta presentació dels fets és força atomística, perquè no compta amb certes idiosincràsies que poden fer un paper determinant dins l’evolució prospectada. Així, el fr. col·loquial (néo-français) accepta tranquil·lament la negació postverbal, sigui amb el simple *pas*, que amb els adverbis de negació *rien, personne, jamais*, etc. El català, per contra, podria a tot estirar acceptar un dia l’estructura **vaig pas, *vull pas sopar*, però sens dubte rebutjarà aquesta altra: **si hi tens res a dir* amb valor negatiu (val a dir equivalent de: *si no tens res a dir*), per tal com aquesta estructura està ja prevista pel sistema amb funció asseverativa en context interrogatiu: *si hi tens res a dir* = ‘si vols dir *quelcom*’ ≠ ‘si no vols dir res’.

El segon manquement està íntimament lligat amb l’òptica pseudo-estructural adés esmentada. El fet que els estadis tipològics reconstruïts es presentin com a resultats d’una evolució efectiva traeix un doble dèficit:

(1) D’una banda, hom remarca la contradicció existent entre inducció d’una cadena evolutiva *a-històrica* (b = fr. del s. XIV, XV, XVII?), o sia desproveïda de referències a normes concretes, i la seva forçada inclusió dins una seqüència que exigeix una continuïtat diacrònica, *històrica* (a > b > c = fr. ant. > fr. med. > fr. mod.: vg. punt següent).

(2) D’altra banda, la mateixa necessitat, inherent al concepte de tipus, de formular estructures sistemàtiques ideals, ens amaga les probables situacions de coexistència de normes paral·leles, resoltes de manera diferenciada en l’axe diatòpic, diastràtic o diafàsic. Situacions que, si es concretitzen en fets empírics, poder alterar radicalment l’esquema postulat dalt. Un ex. palès dels límits

d'aquesta aproximació: en analitzar els esquemes de negació en romànic i germànic, Molinelli-Bernini-Ramat (vegeu Ramat 1987a:IX) postulen per als dos diasistemes la seqüència vista abans, i la doten de significació diacrònica. Malaguanyat esforç, perquè els autors han descurat completament el fet que estructures del tipus *ses tu pas* es troben documentats ben d'hora en fr. med. i mod. (*Roman de la Rose*; Victor Hugo, Deschamps, Verlaine, v. Sturm 1981:14), i que encara avui els parlants que empren *j(e) sais pas, moi* o *moi, j(e) sais pas* queden caracteritzats dins un registre diastràtic o diafàsic marcat (François 1974; Eschmann 1986); per ço no és lícit d'establir les equivalències absolutes a = fr. ant.-b = fr. med.-c = fr. mod. o néo-fr.: l'anàlisi tipològica s'advera al capdavant una aproximació rònegament a-crònica. Aquest punt ens condueix al següent.

El darrer defecte patent de la teoria il·lustrada ací és que ella fa ús novament de la seqüencialitat lògica (= cronològica!): (a) anterior a (b) i (b) a (c)), que aqueixa imposa als estadis reconstruïts, sense que hi hagi un motiu absolut per defensar tal exigència. De fet, fóra igualment pensable el camí $c > b > a$, per bé que sigui més hipotètic; tampoc no podem assegurar que, un cop $b > c$, no es verifiqui una regressió $c > b$, com ha ocorregut amb el futur analític en alguns dialectes hispano-americans (on p. ex. *cantaré* > *voy a cantar* > (*vo*) v (*u*) *acantar* > *güiré* (*a*) *cantar*, v. Blasco 1989, 1989a).

Amb tot, la major capacitat predictiva del mètode tipològic augmenta, com hem vist, quan englobem les estructures del subestàndard col·loquial. Però aquest aspecte fa part del punt següent.

5. DIALECTOLOGIA I SOCIOLINGÜÍSTICA EN LINGÜÍSTICA HISTÒRICA: UN BINOMI INDISSOLUBLE

Els corrents metodològics examinats fins ara han definit el decurs lingüístic del present segle. Com s'ha vist en aquesta (rapidíssima i inevitablement fragmentària) panoràmica, les influències neogramàtiques perduren, malgrat els avanços programàtics o els canvis terminològics.

En aquest darrer paràgraf aplegaré, molt succintament, diversos exemples d'aproximacions moderns que tenen quelcom en comú: la sòlida connexió entre variació diatòpica i variacions d'altres tipus. Els problemes que discuteixo són autònoms i cerquen d'assabentar-nos d'allò que s'ha mancat i d'allò que es pot assolir en lingüística històrica.

5.1. Semàntica històrica: l'etimologia

5.1.1. Una crux etimològica: *amagar*

Si la dialectologia ha fet progressos, la branca que més n'ha tret profit ha estat la recerca etimològica. Ja amb el corrent dels *Wörter und Sachen* hom va descartar l'acostament maquinal de formes sense significat propugnat pels Neogramàtics. Nogensmenys, la prioritat formal assignada a la reconstrucció etimològica pesa encara fatalment sobre mant estudis, que continua a aplicar d'esma aquell sistema, sense adonar-se del perill que corre en fer-ho.

En una altra avinentesa (1989b) he mostrat com Coromines, baldament hagi cregut bandejar els esquemes neogramàtics i sabut assimilar allò que de més positiu hi ha dins la dialectologia, ha caigut en una aporia metodològica en tractar el verb català i castellà *amagar*. En els seus dos riquíssims (i per múltiples motius famosíssims) *Dictionaris*, DCECH, DECLIC, Coromines tracta els vocables *amagar*_{1,2} (s.v.) com si es tractés de bell antuvi d'un ètim unívoc i, encara que discuteix amb eloqüència les divergències semàntiques dels dos leixmes homònims cast. i cat., acaba per subordinar el cast. *amagar* 'estar por; hacer además de' al cat. *amagar* 'sostreure a la vista d'altri'. La postura adoptada per Coromines respon, com he indicat, a una propensió indefugible, la de la superioritat de la forma. Dissortadament per a l'insigne estudiós català (pel qual sento el màxim respecte i una gran admiració), tampoc la teoria tradicional del cat. *amagar*, d'ençà de Leo Spitzer de *EXMAGĀRE (<germ. *MAGAN > *may*, *mögen* 'poder, tenir força') no el convenç gota, de manera que la nostra unitat, catalaníssima, queda consignada al misteriós substrat sense nom. Crec haver demostrat en l'estudi esmentat amunt que hom pot identificar netament dues famílies etimològiques ben divergents dins la Romània: l'una amb la significació pregon de la base germànica, 'sostreure (a la vista), afeblir', l'altra a la significació ingressiva del verb espanyol, 'estar a punt de' > 'amençar'. Això vol dir, només, que el camí que han de fressar els etimologistes és el contrari del dels Neogramàtics: fonamental ha d'ésser el significat pregon, bàsic, amb el qual l'etimòleg seriós podrà descartar les formes que sols per atzar es revelaran homònimes. El recurs a l'*onomasiologia*, integrada per la *semasiologia* ha donat bons resultats dins l'àmbit de l'etimologia i per tant caldrà tenir-ne compte (cf. Baldinger 1984; Pfister 1981; Zamboni 1978; R. Schmitt 1977).

5.1.2. *ADHUC, ADHUCINE o tots dos?* Analitzem ara un cas molt més complicat d'etimologia. Per a explicar l'espanyol *aún* l'amic i col·lega de Bonn, Heinz Jürgen Wolf ha proposat recentment (1988) l'ètim ADHŪCĪNE, documentat en Apuleius. Segons Wolf, aquesta proposta és més econòmica, perquè explica

la nasal final del mot castellà *aún*, que resulta ser més antic que la variant *a(d)ú*:

«Coromines' Formulierung kann freilich zwei Nachteile seiner Etymologie nicht hinwegskamotieren. Der eine ist geographischer Natur, denn *ahú* und sein Vorläufer *adú* entstammen altaragonesischen Texten, so daß einem östlichen Typ *ahú* ein zentraler (bzw. zentral-westlicher) Typ *aún* gegenüberstehen könnte. Der andere betrifft die Chronologie, denn *adú* ist zu Beginn des 13 Jh. und *ahú* a. 1284 erstmals belegt, *aún* jedoch im Cid, für den Coromines unbeschadet der späten Kopie das vermutliche Abfassungsdatum (a. 1140) aufführt. Überspitzt formuliert: eine frühe kastilische Form soll aus einer späteren aragonesischen hervorgegangen sein.»

Constatem tot seguit que el supòsit de Wolf recolza sobre una premissa metodològica moderníssima, segons la qual convé d'adoptar per a la base etimològica una possible bifurcació; això últim significa que hom accepta ja una hipotètica estratificació dins el llatí vulgar, contràriament a allò que postulaven els Neogramàtics. Esquemàticament, doncs, l'etimologia de Wolf es val d'un arbre etimològic complex, enfront d'un arbre únic postulat d'ençà de Diez: (Wolf) llt. vlg.: ADHUC ADHUCINE (Diez...): ADHUC

	↓	↓	↓
<i>ant.</i>	<i>adú</i>	<i>aún</i>	<i>a(d)ú + n — < no(n)</i>
<i>mod.</i>	Ø		<i>aún</i>

Fins ací cap esmena. Els problemes inicien quan volem aplicar la reconstrucció a la història de la llengua. Perquè (i ací és on l'amic Wolf malauradament ensopega) la bifurcació postulada suara continua essent funcional en espanyol ant. i mod., i el resultat hodiern no és més que la cristallització d'una norma supralocal, que ha escapat o relegat al paper de variant subalterna o localment circumscripita l'al·lomorfe *adú*. Allò que no és lícit, però, és aprofitar l'heterogeneïtat inicial per a aproximar-se diversament als resultats hodierns i anorrear-la després, sense donar precisions sobre el camí de la variant feble, ni tampoc indicar com fou possible la generalització de la variant llatina vulgar i mal documentada. Calia només adduir exs. de *adú*, *ahú* en els textos del cast. med. i mod., declassats sovint a populars (teatre *sayagüés*, v. Alvar-Pottier 1983:342) i convenia també escatir la presència de *adú* en aragonès modern (vegeu Rohlf 1986:5) per a adonar-se que l'estratificació inicial ha perdurat durant tota la trajectòria de la llengua, modificant-se solament en una diferenciació vertical:

(ant.) *a(d)ú* (<ADHUC) — *aún* (<ADHUCINE)

↓

(mod.) $\frac{aún}{adú} = \text{variants } \frac{\text{alta}}{\text{baixa}}$ (estàndard)
(local, vulgar)

En conclusió: trobo encertada la solució de Wolf, però critico la manca de dinamisme que ell, com els seus predecessors, adscriu a la funcionalitat de les formes i, de retruc, a la història de la llengua. L'aportació sociolingüística i dialectològica serà decisiva en aquest punt, com veurem de seguida.

5.2. Sociolingüística històrica: el *subestàndard*

A l'anglicisme *estàndard* < *standard* hauria de correspondre un **subestàndard* equivalent de l'angl. *substandard*, que s'ha arrelat ràpidament en les llengües romàniques i germàniques (cf. al. *Substandard*, fr. i it. *substandard*; Castellani em diu, tanmateix, que ell prefereix —com a purista— l'adaptació més italiana *subnorma*). Per *substandard* hom entén el registre informal d'una llengua codificada, subsumible a través de les realitzacions parlades o escrites per certs parlants en situació de col·loqui. Aquesta interdependència entre tipus d'estructura produïda i variables (diamèsica —o sia registres escrit/parlat— diatràtica i diafàsica) és manifesta per mica que hom aprofundeix la realitat lingüística hodierna (i de fet, al vessant castellà hom ha assolit notables progressos que podríem imitar a casa nostra; vegeu p. ex. Quilis 1983, Quilis et al. 1985 i la bibl. que dono més tard). De la necessitat d'integrar l'estudi del *substandard* als estudis diacrònics s'han adonat en temps no gaire reculats els historiadors i especialistes de la llengua (vegeu les síntesis de: Holtus-Radtke 1983, 1985, 1986, 1989; Steinmeyer 1979; Söll 1985; Stimm 1980; Hausmann 1983; Blasco 1989).

En aquesta breu panoràmica voldria mostrar amb alguns exs. inèdits com l'aplicació d'aquest principi, de la variació dins el *continuum* històric, canviï granment els postulats tradicionals de la història de la llengua. D'altra banda, la conseqüència més sobresortint que es derivarà d'aquesta posició metodològica serà la necessitat d'incorporar, dins l'estudi de la llengua, l'anàlisi de textos no-literaris i poc elaborats (en el sentit de Heinz Kloss i Žarko Muljačić): epistolaris, obres que imitin el registre parlat etc. (una tria inicial, força equilibrada, es troba a Martí-Moran 1986). D'on, també, l'exigència d'avaluar, d'una nova òptica, les segmentacions tradicionals de les nostres històries de la llengua.

5.2.1. *El relatiu polivalent que*

La recerca històrica tradicional ens ha ensenyat que la simplificació dels casos llatins ha estat compensada per una major fruïció dels elements sintàctics, les preposicions. El sistema de relatiu llatí, p. ex., mostra la següent evolució:

QUI	}	(qui)	que	
CUIUS		{	del	qual
CUI			al	
QUEM				que

Des d'una perspectiva tipològica l'evolució romànica podria quedar esquematitzada en les dues fases (a) i (b) següents, a les quals els tipòlegs afegeixen la fase (c), ja assolida per algunes llengües i no pocs registres informals:

fase (a): $SN_i + REL_{i < cas} =$ (sintagma) nominal reprès per morfema de relatiu declinable amb cas marcat (anafòric);

fase (b): $SN_i + REL_{\emptyset} + PRON_{< cas > i} =$ (s.) nominal reprès per morfema de relatiu únic acompanyat per pronom marcant el cas (anafòric);

fase (c): $SN_i + REL_{\emptyset} =$ (s.) nominal reprès per morfema de relatiu desproveït de marca de cas.

Com ja hem advertit abans, l'estratificació tipològica conté implicacions diacròniques, per tal com $a > b > c =$ 'ant' > 'mod' > 'futur'. Contra aquesta equivalència hom ha expressat greus escrúpols, que he cercat de resumir en els punts anteriors. Pel que fa al català, hom podria avançar que el tipus (b) fos modern i popular. I de fet, és veritat que ell es troba ben documentat en el registre informal i parlat:

[aquell_i] que no [en_i] donaríeu dos quartos; t'ho diu un [vell_i] que ja no [n'hi_i] queden; el [nen_i] que [li_i] diuen el cabellut; el [minyó_i] que [son_i] pare va pendre mal.

I també és veritat que les estructures reportades ací no són necessàriament moderníssimes, com ho demostra el fet que les dues primeres procedeixin del teatre de Rusiñol (*L'auca del Senyor Esteve*) i que la darrera hagi estat defensada —diria ara que amb raó!— pels gramàtics pre-fabrians (Segarra 1985:195). Però, qui hauria pensat que calia només donar un cop d'ull a les lletres privades del s. xv, despullades i publicades per Elies Serra i Ràfols (1952) per a descobrir tranquil·lament un il·lustre antecedent dels esquemes populars moderns?: «En l'ort, que està molt bé, en especial despuys que yo yc son, ha moltes [roses_i] que_∅ tots matins [ne_i] cullech yo 1 gran paner» (V/25). I re-

butjar aquest esquema de la història de la llengua resultaria fins i tot una abnormalitat, més que més si reparem que un autor de gran estatura com Ausiàs March no s'estigué d'aprovar-lo: «cell [Texion_i] qui_o el buitre [el_i] menja el fetge» (*Poesia cat. del s. XV*, ac. de J. Ll. Marfany, 1967: 21/17).

6.2.2. *Dislocació o acusatiu personal en castellà antic?*

Un dels punts més discutits pels tipòlegs moderns pertoca a la definició d'una llengua mitjançant l'ordre dels seus elements; hom ha identificat, amb aquesta *tipologia de posició* (*word order typology*; *Positions-, Satzgliedstellungstypologie*), diversos ordres fonamentals o no-marcats: SOV (grec, llatí clàssic), SVO (romànic), VSO (àrab), etc. (la correlació de les estructures morfològiques i sintàctiques amb l'ordre bàsic ha estat batejada per Theo Vennemann amb el terme *Korrelationsbündel* 'feix de correlacions'). Quant al castellà, hom admet sense ambages que l'ordre bàsic fou SVO, i només pocs creuen que aquest ordre estigui canviant d'ençà de la *Celestina* devers un ordre diferent (Bossong 1984). Cal advertir, emperò, que la llengua moderna està generalitzant ràpidament ordres marcats, amb dislocació de l'objecte directe, i s'ha subratllat el fet (Blasco 1989) que ensems amb la dislocació es nota una pèrdua gradual de l'acusatiu personal, deguda probablement al seu ús, que sobreix els límits funcionals tradicionals ([+humà, personal, deíctic, definit] etc.; cf. Bossong 1985 que aplica l'escala de Silverstein a un cas pràctic i cita sovint el cas del castellà; exs. de l'abús de *a* es troben en Kany i Blasco op. cit.):

- fase (a) 1. he visto *a* Juan (ús correcte)
- 2. he visto *a* la película (ús incorrecte) →
- fase (b) [a Juan_i]/[lo_i] he visto esta mañana / [le_i] di las pelas
(dislocació + *a*) →
- fase (c) (?) [*Juan_o]/[lo, le]...V (dislocació, -*a*).

La situació (c), inversemblant en aquest moment, podria representar una solució alternativa a la polifuncionalitat de la preposició, que quedaria substituïda per una estratègia equivalent i més transparent, la dislocació. Aquesta hipòtesi no sembla pas tan agosarada si (ultra els exs. que he documentat a B. 1989 c) hom analitza més acuradament les estructures primerenques del castellà antic i les posa en relació a la (tan discutida) gènesi de l'acusatiu personal (veg. darrerament: Dietrich 1986; Nocentini 1986; Körner 1987 I). Com és sabut, la lingüística tradicional explica la gestació de l'acusatiu personal com a resultat d'una exigència interna del sistema, la de distingir eficaçment el subjecte-agent de l'objecte-pacient. Ha defugit a l'atenció general el fet que ja

als primers documents del castellà (*Çid* etc.) trobem un esquema amb ordre marcat, on la distinció entre objecte personal (= *tema dislocat a esquerra*) i subjecte (= *rema focalitzat* en posició postverbal) queda assegurada per la nova seqüencialitat pragmàtica (OVS):

$$a \text{ mis } \underline{\text{fijas}} \text{ } \langle \text{tema} \rangle \quad | \quad \text{bien } \underline{\text{las}} \text{ } \text{casaré } \text{yo} \text{ } \langle \text{rema} \rangle \quad (2834)$$

$$\qquad \qquad \qquad \text{O} \qquad \qquad \qquad \text{V} \qquad \qquad \text{S}$$

Si, endemés, ens recordem que aquest ordre és ben vital en el registre informal (Delibes: *a la chavala/la vi ayer*, etc.), queda clar que la *tipologia de posició* ací analitzada no representa pas una innovació, ans reflecteix a grans trets un tipus d'estructura ben vital en castellà antic i amb molta probabilitat anterior a (o si més no coexistent amb) la naixença de l'acusatiu personal.

I, si per fi, hi afegim alguns exs. primerencs amb objecte personal preposat i privat de la marca *a*, reprès per un pronom anafòric que elimina l'ambigüitat, com ara (v. Riiho 1988:32):

(Cid 1644) *su muger e sus fijas* \emptyset *subiólas*_{OD} al alcaçar

(Vida S. Domingo 377c) *ladrones de la tierra* \emptyset ... *moviólos*_{OD} el pecado,

aleshores resulta claríssim que la nostra història de la llengua s'ha de tornar a escriure de cap i de nou. I n'inferim també que l'estratificació tipològica, que preveia sols al punt final la possibilitat d'un esquema amb *objecte directe* no-marcad (un casus pendens!) funcionant en qualitat de *tema* i marcat a posteriori pel pronom, es col·loca ara al punt de partença, com a equivalent de l'esquema tradicional amb l'acusatiu preposicional, però es desenvoluparà novament al punt terminal, és a dir en el castellà col·loquial: Estadis:

- (a1) [OD \emptyset]_{<tema>} — V + clític_{<cas>} + S (ordre marcat VOS o OVS; tema dislocat a esquerra amb casus pendens + anafòric);
- (a2) [*a* + OD]_{<tema>} — V + clític_{<cas>} + S (ordre marcat VOS o OVS; tema dislocat a esquerra i marcat per *a*; anafòric redundant);
- (b) S_{tema} + V + *a* + OD_{rema} (ordre no-marcad SVO: tema-rema);
- (cli2) [$\pm a$ + OD]_{<tema>} — clític_{<cas>} + V + S (ordre marcat OVS; tema dislocat).

L'única diferència entre (a) i (c) rau en la posició del clític anafòric, el qual es col·locava darrera el verb en castellà antic, immediatament darrera el tema en castellà modern. Atès que escau al clític la funció d'eliminar l'ambigüitat del casus pendens, hom podria demanar-se si a nivell profund l'OD no sigui

en realitat el clíctic, i que el tema «extrapolat» (i separat per la neta barrera de la entonació!) no tingui un paper divers i definit diferentment a nivell superficial. Qüestions que caldrà escatir en una altra avinentesa.

Moltes qüestions resten enlaire i palesen alhora un coneixement incomplet i mal segur de la història de la llengua, els historiadors de la qual han descurat completament diverses estructures en aparença esmorteïdes pel pes de la llengua literària, però ben vitals durant tot el decurs evolutiu del castellà.

6.3. Sociolingüística i dialectologia del llatí vulgar: la reconstrucció fal·laç del proto-romànic

Voldria acabar la present panoràmica amb un problema extremament debatut de la reconstrucció: el llatí vulgar. Les consideracions fetes fins ara ens han mostrat —espero— que l'estudi de les estructures populars es revela tan imprescindible per a la història de la llengua com el dels dialectes. Al cap i a la fi, això significa que en diacronia cal tenir en compte totes les variacions: diatòpica, diamèsica, diastràtica i diafàsica. Projectant aquesta conclusió al punt de partença de les llengües romàniques, al dit *llatí vulgar* o proto-romànic, hom obtindrà un sistema menys artificial del que coneixem a través de les gramàtiques tradicionals, la qual constitució reflectirà més eficaçment la realitat lingüística dels vers parlants romans (que —tothom pensa— han existit de segur, oi?). Mirant prim, es tracta d'acceptar les teories ja emeses temps ha per Gustav Gröber (variants geogràfiques determinades pel factor temps), Johann Baptist Hofmann (variants estilístiques i socials) i Carl Sittl (variants supralocals de menor prestigi). Ara bé, si les dues primeres teories han estat acceptades sense gaires escrúpols, la darrera ha topat amb una oposició inflexible, la de l'escola d'Einar Löfstedt. Segons aquesta escola (un dels quals màxims representants d'avui és Bengt Löfstedt), no hi ha arguments determinants per a inferir una diferenciació del llatí vulgar, basada en l'existència de normes locals de prestigi. La confirmació més explícita de llur contraargument prové del material epigràfic, el qual, sostenen els contraopinants de Sittl, es revela prou uniforme a desgrat de la distribució areal. En realitat, tal posició reflecteix granment una *forma mentis* neogramàtica. Recordem que, llevat de personatges força independents i poc propensos a deixar-se vincular a una escola, com ara Terracini i Meillet, la major part dels comparatistes de començos del segle no acceptaren de bon grat la idea d'una diferenciació pre-diaspòrica de l'indeuropeu (vegeu els resums crítics d'Ambrosini i Lazzeroni). De la mateixa manera el llatí vulgar ha representat per més d'un segle un constructe monolític, privat de dinamisme intern (cf. Tekavčić, Tovar dins Kontzi 1978; Vineis

per la posició avantguardista de Meillet, i Prosdociami 1983 pel paper idiosincràtic i modern de Devoto).

Vegem ara alguns exs. de possibles fragmentacions verticals i horitzonals del llatí vulgar i llur contribució a la dialectologia històrica. Molts d'ells no són inèdits, però llur acceptació entre els especialistes és mínima.

6.3.1. *Sermo castrensis*

La connotació més palesa del sermo castrensis està vinculada a les idees de 'quantitat', 'rapidesa' i 'desmesura'. Consegüentment podem esperar que dins aquests camps semàntics es trobin formes i estructures que poden haver gaudit d'una major difusió durant el període llatí vulgar. Molts germanistes i romanistes (de Brück i Diez a Gamillscheg i Pfister) pensen que durant els contactes entre pobles germànics i romans els primers hagin introduït tot un enfilall de vocables típics de l'esfera militar dins el llatí. Pel que fa al català, podem estar segurs que el gòtic *STÜNDA ha penetrat pel camí dels contactes militars, potser indicant d'antuvi l'acció ràpida dels soldats que s'apleguen per anar a combatre (i el matís de 'quantitat' que he trobat en un altre continuador romànic desconegut fins ara sembla sufragar aquesta hipòtesi: Blasco 1989b). Si acceptem que l'element militar pot generar vocables propis, per què no acceptar que a ell es deguin certes estructures morfo-sintàctiques? A parer meu, l'*infinitivus imperativus* del tipus CANTĀRE! NON CANTĀRE! 'canteu!', 'no canteu!' traïx un idèntic origen. Com és sabut, el règim militar es caracteritza pels ordres no-actualitzats, desproveïts d'un destinatari definit; per tant, és fàcil imaginar-se que l'infinitiu es pugui haver introduït en comptes de l'imperatiu, quan l'adreçat era el grup. L'extensió dialectològica hodierna podria reflectir si fa no fa normes locals identificables amb contingents militars (així p.ex. a la Sardenya oriental, on s'utilitza l'inf.: *allegdere!* < ALLEGARE! 'parleu!'; a la mateixa zona retrobem fenòmens que indiquen la presència d'elements militars conspicus: Blasco 1988). És necessari advertir, tanmateix, que és aquest un camí on anem encara a les palpentes i que caldria tenir la màxima cura abans de generalitzar dades particulars (així p. ex. la mateixa substitució a la Rioja —ALEANR II, 1719: *¡sentaros!*; 1757: *¡no empujar!*— no deu necessàriament traïr la presència d'un nombre elevat d'acampaments militars, almenys no *in limine litis!*).

6.3.2. *Sermo italicus*

Començo amb el sermo italicus la ressenya dels possibles *foci* culturals llatins. La sociolingüística moderna ens ha assabentat que el fenomen d'interfe-

rència és natural en qualsevol conflicte lingüístic (cf. Payrató, Gusmani; A. Giacalone Ramat 1987 per problemes de mètode). El llatí de la Campània estava —com avui— reblert d'elements lexicals i de trets fonètics típics de l'àrea osca. No és d'estranyar, doncs, que els nombrosíssims colonitzadors itàlics que varen arribar en massa a algunes zones de l'actual Romània, hagin portat amb ells elements lingüístics característics, senyaladament d'ordre fonètic (MB, ND, LD > m(m), n(n), l(l); Ō/Ū > u: OCTŪBER, *NUMEN). L'encesa polèmica sobre una presumpta immigració de sud-itàlics a Catalunya i Aragó podria resoldre's més fàcilment tenint en compte els fets sociolingüístics (p. ex. de la vella, però sempre plausible hipòtesi de Meier, segons la qual Catalunya va representar un domini de passatge vers l'intern, on els veterans podien assentar-se; aprofito per afegir que un estudi més atent de la toponímia pot confirmar les relacions entre Catalunya i el Sud d'Itàlia: vegeu per un ex. il·lustrador Valeri 1986).

6.3.3. *Sermo gallicus*

Un altre domini que ha bastit ben d'hora una norma d'irradiació lingüística ha estat la Gàl·lia. Un fet ben conegut, irradiat amb tota probabilitat pel domini gal·loromànic, interessa la degeminació de -LL- davant/darrera vocal llarga: STĒLLA > *STĒLA (*étoile, estela*, ladí *štěilē*); ŌLLA > ŌLA (atestat; fr. ant. *eule*) etc. Si, com ensenya aquest exemple, diferenciació areal pot coincidir amb diferenciació cronològica i fornir-nos indirectament una cronologia relativa (1:LL > ll—2:LL > l), aleshores no podem estar-nos d'inferir una dicotomia cronològica per altres zones de la Romània, on totes dues solucions coexisteixen, talment a Sardenya, on hom troba ensems:

ĪLLŌC > iḡḡōi (general) vs. *ĪLŌC > iloi (or.)

*IN ĪLLA (PARTĒ) > inīḡḡa vs. *IN ĪLA (+ĒCCUM) > inēla (or.)

La deducció és lineal: la zona oriental de l'illa ha estat romanitzada en una data posterior a la que ha pertocat a la resta de Sardenya (Blasco 1988). I no-tem, a més, que un (H) ĪLĪC per ĪLLĪC està documentat a Arles en època imperial (CIL XII:915). Resumint: conjuminant la teoria de Sittl amb la de Gröber hom obté una estratificació satisfactòria del domini proto-romànic, sia local, sia temporal.

6.3.4. *Sermo africanus*

Ningú no ha dubtat mai del paper central que ha tingut l'Àfrica en el si de la Romània circummediterrània. Com a centre d'irradiació cultural i lingüística és ben versemblant que la norma africana hagi difós manta innovació

pròpia durant el primer moviment cristià. Així, pensem a hores d'ara que nombroses característiques sardes, començant pel vocalisme, que commuta directament les quantitats en qualitats vocàliques simètriques, constitueixin el resultat de la propagació de la norma local africana. Allargant una mica més l'àrea d'influència africana, podríem també suposar sense problemes que Sicília i Catalunya-Provença en reberen un influx lingüístic matiner. Recentment he avançat la hipòtesi que el gènere masculí de 'cendra' a Sicília i Sardenya, *u ginísi* i *su činíz(i)u*, pugui reflectir un antic neutre africà, IPSUM *CĪNĪSIUM, que representaria a més l'anella de conjunció entre els atestats CĪNIS i CĪNŪS (Orbasio) i el tipus mes central *CĪNĪSIA. També la molt discutida tesi sobre la gestació de IPSE com a article concurrent de ILLE és susceptible d'ésser completada més orgànicament, si reparem que IPSE és emprat amb freqüència inusitada pels africans (ja d'ençà de la *Passio Scillitanorum* del 180) i que els dialectes berbers coneixen un morfema aglutinat, *ta-*, *tsa-*, *Θa-*, amb valor deíctic (= 'ILLE'), que a un moment precís de la història de la llengua nord-africana podria haver-se confós amb els derivats fonètics de IPSE/A (*tsa* -cf. cat. i prov. ant. *za*, *cha!* -*sa*, *Θa*). Aquesta hipòtesi sembla quedar corroborada pels supèstits berbers del tipus ĪPSA PĪRUS > *tafirast* 'illa pirus' (cf. Penchoen 1973: 15-16; Wycichl 1953; 1956; Willms 1980:57). De l'Àfrica l'ús més nodrit de IPSE haurà estat exportat a Sardenya i, per mar, a les costes catalana i provençal.

7. UNA CONCLUSIÓ PROVISÒRIA

La lingüística històrica ha arribat a un *impasse*: la reconstrucció neogramàtica de proto-sistemes ha estat abandonada sols parcialment pels corrents moderns, els quals no han sabut enriquir l'anàlisi de les estructures amb la recerca sociolingüística, i han aprofitat ben poc l'ensenyament de la dialectologia moderna, que ha indicat clarament que la variació geolingüística va acompanyada sempre per una variació sociolingüística. El pes excessiu assignat als documents escrits ha fet oblidar que, malgrat una aparent uniformitat, des de sempre, també en el si del sistema de base reconstruït, ha existit una diferenciació múltiple, horitzontal i vertical. Aproximar-se a aquella realitat polifacètica, implica associar equilibradament la recerca lingüística amb l'estudi de la història i de la societat. En suma, no pas solament *Wörter und Sachen*, sinó també *Wörter und Personen*. La història de la llengua serà al cap darrer la suma eclèctica del següents ingredients: *documentació literària + sociolingüística històrica (= documentació no-literària; registres informals) + dialectologia històrica*.

EDUARD BLASCO FERRER
Universitat de Munic

BIBLIOGRAFIA SELECTA

- ALEANR: *Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja*, a cura de Manuel Alvar et. al., 12 vols., Zaragoza.
- ALVAR, M.-POTTIER, B. (1983): *Morfología histórica del español*, Madrid.
- AMBROSINI, R. (1976): *Introduzione alla linguistica storica*, Pisa.
- (1988): *Convergenze nella formazione della lega linguistica indo-europea*, dins: *Tipologie della convergenza linguistica* (Atti SIG 1987), Pisa: 125-161.
- ANTTILA, R. (1972): *An Introduction to historical and comparative linguistics*, New York.
- (1977): *Analogy*, The Hague.
- BADIA I MARGARIT, A. M. (1987): *De la dialectología historicista a la dialectología sociolingüística*, «Lletres Asturianas», 26:7-21.
- BALDINGER, K. (1984): *Vers une sémantique moderne*, Paris.
- BARTSCH, R.-VENNEMANN, Th. (1982): *Grundzüge der Sprachtheorie. Eine linguistische Einführung*, Tübingen.
- BELARDI, W. (1982): *Contrasti teoretici nella Linguistica del Novecento nel quadro del tema della crisi dei valori culturali*, dins *Convegno sul tema: Tradizione, Cultura e Crisi di valori*, Roma:48-87.
- (1985): *Considerazioni sulla ricostruzione dell'indeuropeo*, dins *Tra linguistica storica e linguistica generale, Miscellanea per Tristano Bolelli*, Pisa: 39-66.
- BERRUTO, G. (1987): *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*, Roma.
- BESCH, W.-MATTHEIER, Kl. (1985): *Ortssprachenforschung*, Berlin.
- BEST, K.-H. (1973): *Probleme der Analogieforschung*, München.
- BLASCO FERRER, E. (1983): *Romania Germanica: spirito germanico in bocca latina*, «Annali della Facoltà di Magistero dell'Univ. di Cagliari», NS 7:1-91.
- (1984): *Grammatica storica del catalano e dei suoi dialetti con speciale riguardo all'algherese*, Tübingen (2.^a ed. completament refosa en prep.).
- (1984a): *Storia linguistica della Sardegna*, Tübingen.
- (1984b): *Passato prossimo contro passato remoto nelle lingue romanze laterali*, Sassari.
- (1986): *La lingua sarda contemporanea. Grammatica del logudorese e del campidanese*, Cagliari.
- (1986a): *Tipologia e posizione di una lingua sarda minoritaria: il caso del sardo*, «Archivio Glottologico Italiano», 71:81-133.
- (1987): *Comparative Linguistics, Sociolinguistics, Typology and Syntactic Change*, «Verba», 14:103-115.
- (1987a): *Je la fume, la pipe, moi. Pragmatik und Grammatik in der Sprachgeschichte des Französischen: eine typologische Analyse*, «Revue Roumaine de Linguistique», 32:541-558.

- (1988): *Le parlate dell'Alta Ogliastra*, Cagliari.
- (1988a): *Tipología y clasificación: el caso contradictorio del catalán y del aragonés*, dins *Festschrift Germà Colon*, Tübingen: 90-100.
- (1989): *El español coloquial*, «Romanistisches Jahrbuch», 40.
- (1989a): *Tipología del Español Coloquial*, «Archivio Glottologico Italiano» 75.
- (1989b): *Romania Germanica II: Sardegna. Addenda et corrigenda*, «Zeitschrift für Romanische Philologie», 106.
- (1989c): *L'evolució de l'ordre dels mots en francès, espanyol i català. Una anàlisi tipològica i comparativa*, dins *Miscel·lània Bastardas*, I, Montserrat: 11-35.
- (1989d): *Italiano popolare a confronto con altri registri informali. Verso una tipologia del substandard*, dins *Sprachlicher Substandard III*, Tübingen.
- BLOCK, R. U. (1986): *Revolution und Revision in der generativen Theoriebildung*, Tübingen.
- BOSSONG, G. (1984): *Diachronie und Pragmatik der spanischen Wortstellung*, «Zeitschrift für Romanische Philologie», 100:92-112.
- (1985): *Empirische Universalienforschung*, Tübingen.
- BRUGUERA, J. (1985): *Història del lèxic català*, Barcelona.
- BYNON, Th. (1981): *Linguistica storica*, Bologna (ed. ital.).
- CASANOVA, E. (1988): *El lèxic d'Antoni Canals*, València.
- CHRISTMANN, H. H. (1979): *Zum Begriff der Analogie in der Sprachwissenschaft des 19. Jhs.*, dins *Festschrift Kurt Baldinger*, Tübingen: 102-115.
- CHOMSKY, N. (1981): *Lectures on Government and Binding*, Dordrecht.
- (1982): *On the Generative Enterprise*, Dordrecht.
- (1985): *On Knowledge of Language*, Dordrecht.
- CINQUE, G. (1979): *Semantica generativa*, Torino.
- (1983): *Il generativismo nei suoi sviluppi*, dins *Intorno alla linguistica*, a cura de C. Segre, Milano: 66-93.
- Com. (1979): *Comento lingüístico de textos*, I, Valladolid.
- COMRIE, B. (1981): *Language Universals and Linguistic Typology*, Oxford.
- COROMINES, J. (1974): *Lleures i converses d'un filòleg*, Barcelona.
- (1976): *Entre dos llenguatges*, 3 vols., Barcelona.
- COSERIU, E. (1975): *Leistung und Grenzen der Transformationsgrammatik*, Tübingen.
- (1983): *Sprachtypologie und Typologie von sprachlichen Verfahren*, dins *Festschrift Peter Hartmann*, Tübingen: 269-279.
- (1983a): *Linguistic Change does not exist*, «Linguistica nuova ed antica» 1:51-63.
- DCECH: *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, 5 vols., Madrid.

- DECLIC: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 6 vols., Barcelona.
- DIETRICH, W. (1986): *Romanische Objektmarkierung und das Verhältnis von direktem und indirektem Objekt*, dins *Grammatik und Wortbildung romanischer Sprachen*, Tübingen:69-79.
- DURANTE, M. (1981): *Dal latino all'italiano moderno*, Bologna.
- ECKERT, G. (1986): *Sprachtypus und Geschichte. Untersuchungen zum typologischen Wandel des Französischen*, Tübingen.
- ESGUEVA, M.-CANTARERO, M. (1981): *El habla de la ciudad de Madrid. Material para su estudio*, Madrid.
- ESCHMANN, J. (1986): *Texte aus dem français parlé*, Tübingen.
- FERNÁNDEZ PÉREZ, M. (1986): *La investigación lingüística desde la filosofía de la ciencia*, Santiago de Compostela.
- FISIÁK, J. (1988): *Historical Dialectology, Regional and Social*, Berlin-New York.
- FRANÇOIS, D. (1974): *Français parlé. Analyse des unités phoniques et significatives d'un corpus recueilli dans la région parisienne*, 2 vols., Paris.
- GABELENTZ, G. von der (1891): *Die Sprachwissenschaft. Ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*, Leipzig.
- GAUGER, H.-OESTERREICHER, W.-WINDISCH, R. (1981): *Einführung in die romanische Sprachwissenschaft*, Darmstadt.
- GEISLER, H. (1982): *Studien zur typologischen Entwicklung. Lateinisch-Altfranzösisch-Neufranzösisch*, München.
- GIACALONE RAMAT, A. (1987): *L'italiano tra le altre lingue*, Bologna.
- GREENBERG, J. (1974): *Language Typology*, The Hague.
- GRÖBER, G. (1883): *Vulgärlateinische Substrate römischer Wörter*, Archiv für Lateinische Lexikographie 1:1-16.
- GUSMANI, R. (1986): *Saggi sull'interferenza linguistica*, Firenze.
- HARRIS, M. (1978): *The Evolution of French Syntax. A Comparative Approach*, London.
- (1984): *On the causes of word order change*, «Lingua» 63:175-204.
- HAUSMANN, F. J. (1983): *Die französische Sprache von heute*, Darmstadt.
- HELBIG, G. (1973): *Geschichte der neueren Sprachwissenschaft. Unter dem besonderen Aspekt der Grammatik-Theorie*, München.
- HEMPEL, C. G.-OPPENHEIM, P. (1948): *Studies in the Logic of Explanation*, dins *Philosophy of Science*, 15.
- HERMANN, J. (1987): *Latin vulgaire-latin tardif*, Tübingen.
- HJELMSLEV, L. (1961): *Prolegomena to a theory of language*, Madison.
- HOCK, H. H. (1986): *Principles of Historical Linguistics*, Berlin-New York.
- HOENIGSWALD, H. M. (1960): *Language change and linguistic reconstruction*, Chicago.

- HOFMANN, J. B. (1985²): *La lingua d'uso latina*, Bologna (trad. it.).
- HOLTUS, G.-RADTKE, E. (1983): *Varietätenlinguistik des Italienischen*, Tübingen.
- (1985): *Gesprochenes Italienisch in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen.
- (1986): *Sprachlicher Substandard I*, Tübingen.
- (1989): *Sprachlicher Substandard II i III*, Tübingen.
- HORNSTEIN, N.-LIGHTFOOT, D. (1981): *Explanation in linguistics*, Harlow.
- JABERG, K.-JUD, J. (1928; 1987): *AIS. Atlante linguistico ed etnografico dell'Italia e della Svizzera meridionale*, 2 vols. a cura de G. Sanga, Milano.
- JANKOWSKY, K. R. (1972): *The Neogrammarians. A Re-evaluation of their place in the development of linguistic science*, The Hague.
- JIMÉNEZ JULIA, T. (1986): *Aproximación al estudio de las funciones informativas*, Málaga.
- KIPARSKY, P. (1968): *Linguistic Universals and Linguistic Change*, dins: E. Bach-R. T. Harms, *Universals in linguistic theory*, New York: 232-270 (ed. it.).
- (1982): *Explanation in Phonology*, Dordrecht.
- KLOSS, H. (1978²): *Die Entwicklung neuer germanischen Kultursprachen seit 1800*, Düsseldorf.
- KONTZI, P. (1978): *Zur Entstehung der romanischen Sprachen*, Darmstadt.
- (1982): *Substrate und Superstrate in der Romania*, Darmstadt.
- KÖRNER, K.-H. (1987): *Korrelative Sprachtypologie. Die zwei Typen romanischer Syntax*, Stuttgart.
- KURYLOWICZ, J. (1949): *La nature des procès dits analogiques*, «Acta Linguistica» 5:15-37.
- LABOV, W. (1981): *Resolving the Neogrammarian Controversy*, «Language» 57:267-308.
- LAMIQUIZ, V. (1987): *Lengua española. Método y estructuras lingüísticas*, Madrid.
- LAZZERONI, R. (1986): *Considerazioni sulla cronologia relativa dei mutamenti fonetici*, «Studi e Saggi Linguistici», 26:37-57.
- (1987): *Meillet indeuropeista*, dins *L'opera di Antoine Meillet* (Atti SIG), Pisa:83-96.
- (1987): *Linguistica storica*, Roma.
- LEHMANN, W. P. (1973): *Historical Linguistics. An Introduction*, New York.
- (1978): *Syntactic Typology. Studies in the Phenomenology of Language*, Hassocks.
- (1985): *Typology and the study of language change*, «Diachronica» 2:35-51.
- LENERZ, G. (1984): *Syntaktischer Wandel und Grammatiktheorie. Eine Untersuchung an Beispielen aus der Sprachgeschichte des Deutschen*, Tübingen.
- LIGHTFOOT, D. (1978): *Principles of Diachronic Syntax*, Cambridge.
- LÖFSTEDT, B. (1983): *Rückschau und Ausblick auf die vulgärlateinische Fors-*

- chung. *Quellen und Methoden, dins Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 29:453-479.
- LÖFSTEDT, E. (1956, 1980): *Il latino tardo*, Brescia (trad. it.).
- LÜDTKE, H. (1979): *Sprachwandel als universales Phänomen*, dins: *Id., Kommunikationstheoretische Grundlagen des Sprachwandels*, Berlin-New York: 1-19.
- (1984): *Ansätze zu einer Theorie des Sprachwandels auf syntaktisch-morphologischer Ebene*, dins: W. BESCH-O. REICHMANN-S. SONDEREGGER, *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, Berlin-New York, I: 752-762.
- (1986): *Esquisse d'une théorie du changement langagier*, *La Linguistique* 22:1-46.
- MALKIEL, Y. (1968, trad. it. 1977): *Il paradigma flessivo come fattore determinante di mutamenti fonetici*, dins: W. P. LEHMANN-Y. MALKIEL, *Nuove tendenze della linguistica storica*, Bologna: 33-77.
- MANOLIU-MANEA, Ma. (1985): *Tipología e historia. Elementos de sintaxis comparada románica*, Madrid.
- MANCZACK, W. (1957): *Tendances générales des changements analogiques*, «*Lingua*», 7: 298-325, 386-420.
- (1978): *Les lois du développement analogique*, «*Linguistics*», 205:53-60.
- (1988): *Critères de vérité. Leurs conséquences pour la linguistique*, «*Languages*», 23:51-64.
- MARTÍ I CASTELL, J.-MORAN, J. (1986): *Documents d'història de la llengua catalana*, Barcelona.
- MEIER, H. (1930): *Beiträge zur sprachlichen Gliederung der Pyrenäenhalbinsel und ihrer historischen Begründung*, Hamburg.
- MEILLET, A. (1924): *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, Paris.
- (1948): *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris.
- MEYER-LÜBKE, W. (1935³): *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- MIGLIORINI, B. (1968, trad. esp.): *Historia de la lengua italiana*, 2 vols., Madrid.
- MULJAČIĆ, Z. (1985): *Romània, Germania e Slavia: parallelismi e differenze nella formazione delle lingue standard*, dins *La formazione delle lingue letterarie* (Atti della SIG), Pisa: 39-57.
- MÜLLER, B. (1975): *Das Französische der Gegenwart. Varietäten, Strukturen, Tendenzen*, Heidelberg.
- NADEAU, O. (1979): *Za, sa, cha, ça, articles occitans et le latin ipsa(m)*, «*Romance Philology*», 32:379-410.

- (1982): *Notes sur les articles sa'la' et so'le' dans le sud-ouest français*, «Romania», 103:336-338.
- NÁNEZ, E. (1982): *La lengua del coloquio*, Madrid.
- NOCENTINI, A. (1986): *Sulla genesi dell'oggetto preposizionale nelle lingue romanze*, dins *Studi di Linguistica e Filologia per Carlo Alberto Mastrelli*, Pisa: 292-311.
- PAYRATÓ, Ll. (1985): *La interferència lingüística*, Barcelona.
- PENCHOEN, Th. G. (1973): *Etude syntaxique d'un parler berbère (Aït Frah de l'Aurès)*, Napoli.
- PFISTER, M. (1981): *Einführung in die romanische Etymologie*, Darmstadt.
- PROSDOCIMI, A. L. (1983): *Premessa alla ristampa anastatica di: Giacomo Devoto, Storia della lingua di Roma*, Bologna, I: I-XCVIII.
- QUILIS, A. (1983): *La concordancia gramatical en la lengua española hablada en Madrid*, Madrid.
- QUILIS, A. et al. (1985): *Los pronombres le, la, lo y sus plurales en la lengua española hablada en Madrid*, Madrid.
- RADFORD, A. (1983): *La sintassi trasformazionale. Introduzione alla Teoria Standard Estesa di Chomsky*, Bologna (trad. it.).
- RAIBLE, W. (1989): *Romanistik, Sprachtypologie und Universalienforschung*, Tübingen.
- RAMAT, P. (1987): *Linguistic Typology*, Berlin.
- RAMAT, P. (1987a): *Introductory Paper*, dins M. HARRIS-P. RAMAT, *Historical Development of Auxiliaries*, The Hague: 3-21.
- RENZI, L. (1985): *Nuova introduzione alla filologia romanza*, Bologna.
- RJHO, T. (1988): *La redundancia pronominal en el iberorromance medieval*, Tübingen.
- ROHLFS, G. (1986): *Diccionario dialectal del Pirineo aragonés*, Zaragoza.
- ROSIELLO, L. (1986): *Spiegazione e analogia: dai neogrammatici ai generativisti*, dins *Un periodo di storia linguistica: i Neogrammatici*, Pisa: 23-51.
- (1988): *Ancora sul cartesianesimo linguistico*, dins *Prospettive di storia della linguistica*, a cura de L. FORMIGARI-F. LO PIPARO, Roma: 127-135.
- SAUSSURE, F. de (1975): *Cours de linguistique générale*, publié par Ch. Bally et A. Sechehayé. Edition critique préparée par Tullio De Mauro, Paris.
- SCHMID, B. (1988): *Les traduccions valencianes del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona 1523)*. *Estudi lingüístic*, Barcelona.
- SCHMIDT, K. H. (1983): *Indogermanisch als Diasystem*, dins *Festschrift Peter Hartmann*, Tübingen: 340-348.
- SCMITT, R. (1977): *Etymologie*, Darmstadt.
- SCHNEIDER, G. (1973): *Zum Begriff des Lautgesetzes in der Sprachwissenschaft seit den Junggrammatikern*, Tübingen.
- SEGARRA, M. (1985): *Història de la normativa catalana*, Barcelona.

- SERRA I RÀFOLS, E. (1952): *Cinc lletres privades catalanes del segle XIV*, «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics». 1:25-31.
- SITTL, Carl (1882): *Die lokalen Verschiedenheiten der lateinischen Sprache mit besonderer Berücksichtigung des afrikanischen Lateins*, Erlangen.
- SKALIČKA, VĚ. (1979): *Typologische Studien*, Braunschweig.
- SEILER, H. (1978): *Language Universals*, Tübingen.
- SÖLL, L. (1985³): *Gesprochenes und geschriebenes Französisch*, Berlin.
- STEINMEYER, G. (1979): *Historische Aspekte des Français Avancé*, Genève.
- STIMM, H. (1980): *Zur Geschichte des gesprochenen Französischen und zur Sprachlenkung im Gegenwartsfranzösischen*, Wiesbaden.
- STURM, J. (1981): *Morpho-syntaktische Untersuchungen zu phrase négative im gesprochenen Französisch. Die Negation mit und ohne ne*, Frankfurt/M.
- SZEMERÉNYI, O. (1971): *Richtungen der modernen Sprachwissenschaft*, Heidelberg.
- (1980): *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt.
- TAGLIAVINI, C. (1983⁷): *Le origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romanza*, Bologna.
- TEKAVČIČ, P. (1979): *L'épigraphie latine et le problème de la différenciation du latin*, Ljubljana.
- (1982): *Riflessioni su alcuni aspetti sociolinguistici nello studio del latino volgare*, Incontri Linguistici 7:81-96.
- TERRACINI, B. (1957): *Pagine e appunti di linguistica storica*, Firenze.
- TRUDGILL, P. (1983): *On Dialect. Social and Geographical Perspectives*, Oxford.
- VALLINI, C. (1972): *Linee generali del problema dell'analogia dal periodo schleicheriano a F. de Saussure*, Pisa.
- VALERI, V. (1986): *Presenza campana nella toponomastica dell'Hispania*, in D. SILVESTRI, *Lineamenti di storia linguistica della Campania antica. I: I dati etno-toponomastici*, Napoli: 81-101.
- VÀRVARO, A. (1980²): *Storia, problemi e metodi della linguistica romanza*, Napoli.
- VENNEMANN, Th. (1973): *Topics, sentence accent, ellipsis: a proposal for their formal treatment*, dins E. L. Keenan, *Formal Semantics of Natural Languages*, Cambridge: 313-328.
- VENNEMANN, Th.-WILBUR, T. H. (1972): *Schuchardt, The Neogrammarians and the Transformational Theory of Phonological Change*, Frankfurt/M.
- VIDOS, B. (1975): *Handbuch der romanischen Sprachwissenschaft*, München.
- VINEIS, E. (1988): *Per una riconsiderazione dell'Esquisse d'une histoire de la langue latine*, dins *L'opera scientifica d'Antoine Meillet*, Pisa: 97-119.
- WAGNER, M. L. (1939): *Flessione nominale e verbale del sardo antico e moderno*, «Italia Dialettale» 14:93-170, 15:207-247.

- WILBUR, T. (1977): *The Lautgesetz-Controversy. A Documentation (1885-1886)*, Amsterdam.
- WHEELER, M. (1986): *Morphology and Psychology: Morphological Change in Balearic Catalan*, «Sheffield Working Papers in Language and Linguistics», 3:1-16.
- WILLMS, A. (1980): *Die dialektale Differenzierung des Berberischen*, Berlin.
- WOLF, H. J. (1988): *Aun*, dins *Homenagem a Joseph M. Piel per ocasião do seu 85º aniversário*, Tübingen: 443-449.
- WURZEL, U. (1984): *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit*, Berlin.
- WYCICHL, W. (1953): *Der bestimmte Artikel in der Bedja-Sprache. Seine Beziehungen zum Ägyptischen und Berberischen*, «Muséon» 66:373-379.
- (1956): *L'article défini du berbère*, dins *Mémorial André Basset*, Paris: 100-10.
- ZAMBONI, A. (1976): *L'etimologia*, Bologna.

